

EL CAPBREU D'OSOR I SUSQUEDA

JOSEP MARIA RODRÍGUEZ I BURCH

Els capbreus, alguns dels quals, els més antics, daten del segle XIII, constitueixen una de les fonts medievals més importants, però també de les menys estudiades. Però, què és un capbreu? Un capbreu és un registre de terres (caput breve) en es consignen una sèrie de béns dels quals un senyor (abat, senyor laic, rei...) n'obtenia algun dret¹. D'aquesta manera el capbreu presenta una llista detallada d'aquests béns, del lloc on es trobaven, la seva naturalesa (terres, conreus, vinyes, cases, masos, molins...) i també dels habitants que els menaven i ocupaven, així com dels drets que en rebia el senyor y la manera de percebre'ls. Així doncs el capbreu presenta un conjunt precíós per a l'historiador del qual se'n poden treure dades molt interessants referents a tots els aspectes ja esmentats. Gigot ens diu que és un document molt valuós des del punt de vista històric i que és comparable als cartularis².

EL DOCUMENT

El Capbreu d'Osor i Susqueda³ fou realitzat per ordre de Ramon de Rocasalva, el qual fou prior de Santa Maria del Coll des del 1327 fins el 1343⁴. Fou redactat els anys 1342 i 1343, poc abans del nomenament del prior Rocasalva abat d'Amer⁵. Hi ha però un document datat l'any 1339. Els documents en nombre de trenta-cinc, foren redactats en llatí sobre paper i enquadernats amb pergami molt tard, en forma de llibre. El llibre fa 23 x 16 cm⁶.

La conservació de la documentació és deficient especialment als primers i darrers folis.

Cada document té la mateixa estructura: en primer lloc hi ha les fórmules de confessió, en segon lloc tenim l'esment de les propietats amb llurs afrontacions i els censos que es paguen, finalment hi ha la conclusió del document.

¹ J. GABRIEL GIGOT, *Le Capbreu d'Argelès-sur-Mer*, a *Centre d'Études et de Recherches Catalanes* (CERCA), III, 1958-59, pàg. 33.

² GIGOT, *Le Capbreu...*, citat, pàg. 33.

³ Aquest treball es basa en la tesi de llicenciatura «*Estudio del Capbreu de Osor y Susqueda*» que presentarem a la Universitat Autònoma de Barcelona, 1975. (Inèdita).

⁴ F. MONTSALVATJE, *Los Monasterios de la Diócesis Gerundense*. Olot, imp. Bonet, 1904, pàg. 384.

⁵ A. PLADEVALL, *El Santuari de la Mare de Déu del Coll*, Granollers, Editorial Montblanch, 1974, pàg. 43.

⁶ El document original es troba a l'Arxiu Diocesà de Girona (Moneestirs, 61).

Per a una anàlisi de les fórmules de confessió que encapçalen cada document cal tenir en compte la subinfeudació d'algunes de les propietats, i en aquest cas no hi ha cap mena de confessió jurídica. Tots els altres casos, van sempre iniciats per la fórmula «Ego... heres et proprietarius... et homo proprio et solido» i també moltes vegades «rustici et amansati» amb tota la seva descendència i béns nobles i immobles, presents i futurs. Sempre hi és present la fórmula per la qual es declara que el mas serà «residentia personale», és a dir declaren la seva adscripció al feu. Aquest deure de residència a la llar o foc imposat pel senyor, és moltes vegades remarcat per l'adjectiu «af-focatus».

Una fórmula constant és la menció dels mals usos, anomenats només en els casos infeudats directament al Priorat i que són més de la meitat del total. S'anomenen els següents mals usos: «intestias, exorquias et omnes alias servitutes et exactiones», i sembla que amb aquesta darrera fórmula es vol englobar la totalitat dels mals usos, la qual cosa és molt probable donat que la zona de les Guilleries fou una de les més colpides per aquests drets del senyor feudal⁷. També el senyor es reserva els drets d'entrades i eixides.

Després d'aquesta introducció jurídica el document anomena sistemàticament totes les propietats i possessions amb els seus límits o afrontacions segons els quatre punts cardinals.

Pel que fa als censos, els més repetits són les tasques i dècimes –taschas et decimas– que signifiquen un tant per cent constant de les collites. Després s'anomenen una sèrie de censos particulars corresponents a alguna propietat concreta o bé els censos globals, diferents cada cas. Aquests darrers es paguen en dates determinades de l'any.

Finalment els documents acaben amb la menció dels terços, laudemis i foriscapis, entrades i eixides –tercia, laudemia et foriscapis, entratas et exitas– que caldrà pagar en cas d'alienació de l'home «proprio et solido».

Amb la signatura dels interessats, els testimonis, i la data i signatura del notari es clou el document.

Quatre són els notaris que hi actuen: els rectors d'Osor

⁷ J. VICENS i VIVES, *Historia de las Remensas en el siglo XV*, Barcelona, CSIC, 1945, pàg. 25.

Guerau de Speluncha i Pere ça Sala, el rector de Susqueda Francesc Soler i el notari d'Amer Pere Palanxa.

EL PRIORAT DE SANTA MARIA DEL COLL

El Priorat de Santa Maria del Coll era el cenobi benedictí del qual depenien les terres i masos del capbreu d'Osor i Susqueda, juntament amb els seus habitants. El monestir es troba a la banda de tramuntana de les Guilleries, al cim de la muntanya de Sant Benet (825 m.) i domina les valls d'Osor i Susqueda situades a banda i banda de la serralada.

El temple del Coll fou erigit a les darreries del segle XII i és molt probable que la comunitat benedictina, derivada evidentment de la d'Amer, s'hi reunís aleshores quan es devia consagrar la nova església. Sempre fou un petit monestir que durant els segles XIII i XIV comptà només amb prior, dos o tres monjos i un parell de sacerdots beneficiats⁸.

Les rendes i dignitats del Coll foren unides a la dignitat abacial d'Amer per una butlla del papa Climent VIII, del tretze d'agost de 1592. Des d'aleshores els abats d'Amer es titularen també priors del Coll⁹.

ESTUDI TOPONÍMIC

A l'apèndix presentem la llista dels noms dels llocs esmentats en el capbreu, ordenats alfabèticament i precedits del nombre de vegades que hi són anomenats; també el tipus d'ocupació de la qual es tracta (feixes de terra, camps, vinyes, masos...)

Amb una atenta lectura d'aquesta llista, podem adonar-nos de tota una sèrie de característiques:

a) Rarament s'empra el llatí per a anomenar-los, sinó que es fa en català i en la documentació el nom sempre va precedit per la indicació «*loco vocato*» –*loco vocato* Roquet, *loco vocato* sa Tuna...–.

b) El poc nombre de mots que hi ha en llatí hi són expressats normalment en acusatiu o ablatiu, amb preposició a vegades, –*in Rivo Ticeris*–, o bé sense preposició –*Falgueriis, Ecclesiam*–.

c) De vegades s'empra en un mateix mot el llatí i el català, així Oulet i Olleto, o Roura i Robore.

d) De l'estudi toponímic n'obtenim dades referents a: Les formes del terreny: Col Redon.

La hidrografia de la zona: basses, deus, font, rivo, torrent.

El relleu: cap, clotes, coll, coma, gorch, planum, serra.

La naturalesa del sòl: claposa, cudina.

Espècies vegetals i conreus: fageda, ginestar, grevoló...

Obres i construccions: fexa, forn, paianxa, fossels.

Noms de persones: Meynfrèn, Salamon.

Noms molt antics: Caligans.

e) Problemes de lectura en alguns casos –la lletra emprada és la gòtica cursiva i això provoca aquests problemes– confusió de la n amb la v o bé la c, s i t entre elles.

Així podem llegir Ridauch o bé Ridanch, closes o bé clotes. Aquests problemes han estat moltes vegades difícils o bé impossibles de resoldre.

f) La grafia dels mots no és encara fixada i d'un mateix topònim se'n presenten diferents grafies: així hi trobem baçes i basses, pujoll i pugoll, etc...

ELS CONREUS: PECES DE TERRA, AGRICULTURA I RAMADERIA

El tipus de peça de terra que s'anomena més sovint és la feixa de terra i la feixola –fexe o fexie, fexiola– en total 61 vegades.

La feixa però no es presenta com una peça de terra ben definida¹⁰. Altres vegades s'anomena amb el tipus d'ocupació del sòl, així: «*fexe cum arboribus*», «*fexe cum boscho et ruppibus*», i «*fexe cum castanyeriis*». Sens dubte en aquests casos es tracta de parcel·les de bosc aprofitades sistemàticament. La feixola és una feixa de petites dimensions¹¹.

Altres peces de terra menys abundants són la «vinea» i la «trilia» que són terres amb vinyes o bé un altre tipus de conreu. La vinea hi és citada sis vegades.

Els mots «*tenedone terre*», «*trocium terre*», «*cinglos terre*», «*pecia terre*» són peces de terra molt indeterminades i que s'esmenten molt menys.

Dues peces ben definides són l'orta –*orto*– i el camp –*campum*–. Les hortes devien ser utilitzades per a una producció agrícola per al consum dels habitants del mas, per això moltes d'elles són incloses dintre de les afrontacions de la majoria dels masos. El camp es anomena dues vegades, donat això i si pensem en l'orografia de la zona, podríem assegurar que es tracta d'un terreny més gran que la feixa.

Una única vegada es cita l'aulet –*auleto*–, que és una manera d'anomenar el bosc jove d'alzines.

De l'extensió de les peces de terra el capbreu no ens en diu res i només ens dona lliures d'afrontacions o límits.

Pel que fa l'agricultura, els conreus més comuns són el blat, la vinya i l'ordi.

Quan s'anomena el cens es menciona normalment el pa i el vi –*panis et vini*– essent abdues produccions les més freqüents. El total de vi pagat en els censos és de vint-i-sis quarteres i mitja. Pel que fa les prestacions de blat i ordi és impossible establir-ne la quantitat total. La civada hi és anomenada una sola vegada en la qual es parla del lliurament de tres garbes.

L'horta és un altre aspecte de l'agricultura de la zona, però sembla exclusivament destinada, com ja hem dit, a la producció d'aliments per als habitants del mas, doncs l'únic producte que s'anomena alguna vegada en el capbreu són les cols.

Les hortes s'anomenen juntament amb el mas pràcticament sempre i llur cens és englobat en el cens total del mas o bé no se'n paga. Només en algun cas s'anomena un petit cens que s'ha de pagar una horta en concret, expressat en moneda o bé en espècie.

El cànem i el lli són esmentats: una vegada en el cens, però podem pensar que tots els masos gairebé en produïrien d'aquestes dues plantes tèxtils, per al propi consum.

L'arbre fruïter i el bosc són importants. Cal parlar del castanyer, les oliveres i els codonyers, els fruits dels quals són anomenats per al pagament dels censos.

I pel que fa al bosc hem de fer notar la menció de feixes de terra amb bosc –*fexe cum arboribus*, *fexe cum boscho*– la qual cosa suposa l'aprofitament del bosc i per altra banda hi ha la menció de boscos simplement. Les espècies forestals les podem deduir de la toponímia: faigs, rou-

¹⁰ ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, V, Palma de Mallorca, Ed. Miramar, 1953, pàg. 780. Aquí es dona la següent definició de feixa: «tros de terra en el qual es conreen cereals, llegums o hortalisses... La feixa també és el nom d'una mesura agrària que a Olot té dotze quarteres i a Besalú i Banyoles en té setze».

¹¹ ALCOVER-MOLL, *Diccionari...*, citat, pàg. 782.

⁸ PLADEVALL, *El Santuari...*, citat, pàgs. 37-38.

⁹ J. VILARÓ i PONT, *Recessa Històrica del Santuari de Nostra Senyora del Coll*, Vic, Ed. Anglada, 1896, pàgs. 19-30.

res, verns, alzines, castanyers. Es tracta gairebé del mateix paisatge vegetal de l'actualitat¹².

La ramaderia és un capítol important. El bestiar oví és sense dubte el principal. En canvi el bestiar boví no és esmentat mai, i pensem que en tot cas es limitaria la seva existència a un ús per al treball. El formatge i la llet anomenats en els censos són evidentment productes d'origen oví.

Alguna vegada es lliura la carn del xai –agnum– i una sola vegada s'anomena la «decima de carnatico et de lana» la qual cosa indica l'existència d'un ramat important.

Un altre animal anomenat sovint és el pollastre –pullum–, també la gallina –galina– i les seves produccions d'ous –ovos–. També té certa importància el porc, la carn del qual és lliurada per al pagament de censos: porc salat, pernits, espatlla de porc,... –porcho cum sale, medio porcho cum sale, pernam, tres libras porchi et ceteras carnicerías, spetlar porchi–.

ELS BENEFICIS MATERIALS I PERSONALS

Els beneficis que s'anomenen en els censos i que s'havien de pagar per les terres conreades i les diferents propietats són de dos tipus: materials, és a dir en espècie, o bé personals, amb el propi treball. Els primers són els més corrents, i normalment s'havien de lliurar en una data concreta de l'any.

Les tasques –taschas– fan referència als conreus més usuals –expletis– i que són el blat i la vinya, i moltes vegades als productes ja elaborats –pa i vi–. La quantitat més freqüent és una tasca de pa i vi –tascha panis et vini– afegint-hi moltes vegades la «dècima» o bé «media dècima» que és l'anomenat també delme d'origen eclesiàstic. Algunes vegades s'anomena el pagament de la tasca però sense dir-nos de quin producte –una tascha íntegra, una tascha fideliter–. La tasca representa l'onzena part dels fruits de la collita.

Els censos formen el capítol més important de las prestacions. La majoria són quantitats fixes, que cal satisfer en una data determinada. El cens es pagava normalment pel mas o bé per la totalitat de les propietats.

Per Nadal –Festa Natalis– es paga el cens en gallines, des d'una fins a un parell o bé des dos parells segons els casos. També la carn de porc i algunes quantitats en moneda entre dos i cinc sous. Altres productes esmentats per la festa de Nadal són les castanyes, el codony i les cols.

Per Pasqua i Pentecosta es sol pagar una quantitat d'ous que pot arribar a dues dotzenes. També els formatges, de tres a sis unitats. Molt propi d'aquestes dates és el lliurament d'un anyell.

Per sant Pere i sant Feliu la festa dels quals se celebrava el mes d'agost, després de la sega, es pagaven diverses mesures de blat i ordi –cocium, tercerias, quintanum, vuytanum– de les qual és bastant difícil trobar-ne les equivalències, però segurament representen un tant per cent dels productes esmentats.

Pel temps de la verema i del trescol del vi –tempore vendimiare, tempore trescolandi– es fa el pagament d'aquest producte. Les quantitats són entre una i sis quarteres. Les quarteres podien ésser segons la mesura d'Osor o bé la mesura d'Amer.

Per la Festa de Tots Sants només hi ha un pagament de dues mesures de castanyes.

Una prestació de la qual no en consta el dia que s'ha de lliurar és el pa de cans, anomenat dues vegades i que és el menjar fet de blat i destinat als gossos.

El batlle del monestir era l'encarregat del cobrament dels censos i rebia per això també alguns beneficis en dates determinades (Nadal, Sant Pere i Sant Feliu, el temps de la sega). El més corrent és un menjar –comessione– per a alimentar-se en aquell dia. També podia rebre una petita quantitat en moneda, feixos de palla, mesures de blat, ous, formatges o bé una gallina, segons els casos.

Hi ha també una sèrie de censos molt concrets per determinades possessions –masos, molins i alguna peça de terra–. En aquests casos els masos solen pagar un cens en moneda per Nadal o bé en espècie (gallines o part de les collites). Els molins, per a moure el gra –molendino–, dels quals se n'anomenen quatre i que es troben a les vores del riu Ter –in rivo Ticeris– paguen els següents censos:

a) Una quartera d'ordi.

b) Mitja quartera de blat de la mesura d'Amer per la festa de sant Pere i Sant Feliu.

c) Dues quarteres i mitja de blat i glans segons la mesura del mercat d'Amer –ad mensura mercati Amerio–.

d) Dues gallines, quan funcioni –cum molat– i només una gallina quan no funcioni –cum non molat–.

Hi ha finalment una peça de terra que paga vuit denaris per sant Pere i sant Feliu.

Pel que fa a les prestacions personals cal dir que es realitzen durant les èpoques més actives de l'any al camp. Es redueixen a «operas» que són treballs indeterminats i «jovas», l'obligació feudal de llaurar la terra del senyor durant un dia amb un parell de mules o de bous. Una sola vegada s'anomena el treball de tenir cura i plantar oliveres –alimentare et plantare oliverias–.

De l'estudi del capbreu com hem vist se'n poden treure dades interessants pel que fa referència a diversos aspectes de l'agricultura medieval en una època determinada i en un lloc molt concret, i per altra banda pensem que es tracta d'una societat molt estretament vinculada amb la producció agrícola i de la qual en depèn quasi totalment.

Per a l'historiador, doncs, un estudi sistemàtic dels capbreus corresponents a unes dates determinades i a una àrea geogràfica concreta pot ser molt important de cara a obtenir els trets fonamentals de la història i fesomia agràries d'una comarca o d'un país, la qual cosa resta encara pràcticament per estudiar.

RESUM:

L'estudi dels capbreus representa per a la història agrària medieval una font de dades molt important.

El capbreu d'Osor i Susqueda fou redactat l'any 1342-43 per ordre del prior Ramon de Rocasalva.

En aquest treball fem un estudi en primer lloc del document i de les parts de cada una de les cartes; després d'unes breus dades històriques del Priorat del Coll, passem a estudiar la toponímia, assenyalant una sèrie de trets característics que presenta.

L'estudi dels conreus és la part més important i per a realitzar-lo ens basem en les dades que ens dona el capbreu sobre peces de terra, agricultura i ramaderia.

Finalment veiem un aspecte essencial de les relacions feudals entre senyor i vassall, el pagament de censos i l'obligació de realitzar treballs per al senyor.

¹² LL SOLÉ SABARÍS. *Geografia de Catalunya*, II, Barcelona, Ed. Aedos, 1964, pàg. 448.

SUMMARY:

The study of the capbreus is a very important source of documents to agrarian medieval History.

The Osor and Susqueda's capbreu was written in 1342-43 by order of the prior Ramon de Rocasalva.

At first, in this work we study the documents and the parts of each one, then we explain briefly the history of the Priorat del Coll, and we study the toponymy, finding out distinctive traits which it offers.

The culture's study is the most important part, and todo it we take notice of datums about pieces of ground, agriculture and cattle.

Finally, we speak about an essential aspect of feudal relations between the lord and feudatory, the paid of rent charges and the obligation of to do some works for the lord.

APÈNDIX

1 Aulet de Puigdevall	auletum, boschum et campum	1 Font Laganyoza	fexia terre
1 ses Baçes	fexie terre	1 Font de Latend	trocium terre
1 Bach de Dernich	fexie terre	1 Font Maior	fexe terre
1 ses Basses	fexie terre	1 Font de Retzud	fexe terre
1 Bechfret	manso	1 sa Fontanede	fexe terre
1 as Bosch	fexie terre cum castanyeriis	1 Forn	fexie terre
1 Calabug	vinea	1 Fossels	mansata
1 Caligans	boschum	1 sa Ginesta	vinea
1 Camistadele	fexia cum castanyeriis	1 Gorch Negre	fexia
1 Camp de sa baça	campum	1 Grassi	manso
1 Cap des ortall	tenedone terre	1 sa Grevolo	castanede
1 sa Claposa	pecia terre	2 ses Hubagues	fexie terre
1 ses Clozes	mansata	1 mas Janer	pecie terre
1 ses Clotes	pecie terre	1 sa Juial	fexia terre
1 Col Rodon	fexie terre	1 ses Lonsuanyes	vinea
1 Colobran	manso	1 iuxta orto manso Rafecho	oliveria
1 Coma de Moren	fexiole terre	1 mansoverie mansi Anglesello	closellum terre
1 Coma del Anelan	fexie terre	1 iuxta orto mansi Anglesello	fexiolam terre
1 Coma Lihubrech	boscho	1 Migan	manso
1 sa Cudina	vinea	1 Migan e Camistadele	fexie terre
1 sa Cudina veyà	fexie terre	1 Oulet (Olleto)	manso
1 Darnich	vinea	1 Padroal	fexie terre cum arboribus
1 Davant Tordera	mansata	1 sa Palancha	fexie
1 as Deus	tenedone terre	1 Pares	fexie terre cum boscho
1 sa Dou	fexie terre	1 Part	manso
1 des Doys	manso	1 ses Pessoles	fex a terre
1 des Doys	trilia	1 Plan de ses Soses	boscho
1 Ecclesiam	mansata	1 Plana	domos mansi
2 Era cremada	pecia terre	1 çà Plana	fexie terre
2 Era cremada	fexia terre	1 Planum de Lozela	fexie terre
1 Eras miganes	fexie terre cum oliveriis	1 Podiolo	manso
1 çà Fageda	boscho	1 Pontey	manso
1 ses Fageles	fexie terre	1 Prat de Sererolls	cinglos terre cum oliveriis
1 Falgueriis	manso	1 Pujoll	mansata
1 Ferigola	mansata	1 Rafech	mansata
1 Fexa	fexe terre	1 Reclanya	orto
1 sa Fexa	fexe terre cum castanyeriis	1 Riaria	manso
1 Fexa del Anelan	fexe terre cum castanyeriis	1 Ridans	fexie terre
1 Fexa de Valpregona	fexe terre	1 Ridauch	fexie terre
1 Fexa de Casalons	fexe terre	4 Rivo Ticeris	molendino
1 Fexa des Ginestar	fexe	1 Rocacova	fexie terre
1 Fexa des Roures	fexiole terre	1 sa Rocha	mansata
		1 ses Romagueres	fexie cum vinea et boscho
		1 Roquet	fexiolam terre
		1 Roquet	fexe terre
		1 Roura (Robore)	manso
		2 Salamon	fexe terre
		2 Salamon	fexe terre
		1 ses Salses	fexe terre
		1 Salvagua	fexe terra
		1 Sarçanedes	manso
		1 Sarnilarosa	boscho
		1 Serra	manso
		1 Serra de Meynfren	castanyerium
		1 Soler	fexie terre
		1 Solerio de Mont	manso
		1 Soler de Vall	mansata
		1 ses Terssans	fexie terre cum boscho et oliveriis
			fexie terre
		1 ses Tiges	fexie terre
		1 Torrent (Torrente)	manso
		1 Torrent de sa Verneda	trilia cum boscho
		1 sa Tuna	fexiolam terre
		1 Vallprofunda de Vall	manso